

Załącznik do Uchwały nr XXXII.250.2017
Rady Gminy Horyniec-Zdrój
z dnia 29 czerwca 2017r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY HORYNIEC- ZDRÓJ
NA LATA 2017-2020**

Horyniec-Zdrój, czerwiec 2017

WSTĘP

- I. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
- II. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
- III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
- IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
- V. Ocena dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń
- VI. Założenia programowe : priorytety, kierunki działań i zadania
- VII. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
- VIII. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
- IX. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
- X. Rejestr zabytków nieruchomych z terenu Gminy Horyniec-Zdrój

Wstęp

Przyjęte założenia struktury i formy opracowania opierają się na wytycznych rekomendowanych przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Podstawą merytoryczną dla warstwy dokumentacyjnej związanej z historią i dziedzictwem kulturowym na terenie gminy Horyniec-Zdrój są istniejące dokumentacje obiektów zabytkowych, w tym karty rejestrowe Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2017-2020 jest dokumentem aktualizującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2013-2015 oraz dokumentem uzupełniającym do innych aktów planowania w gminie (Zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Horyniec-Zdrój, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego każdego z sołectw).

Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych.

Program stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta rozwijana w kolejnych latach powinna przynieść lokalnej społeczności, i nie tylko, wymierne korzyści - zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń

Program ma określić swego rodzaju stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami: wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Horyniec-Zdrój, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Istotnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców Gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

I. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003r. nr 162 poz.1568 z późn. zm.), która w art. 87 ust. 1 zobowiązuje wójta do sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Program ten ma na celu, w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

II. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Konstytucja RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn.zm.) w przepisach art.5, art. 6 ust. 1 i art. 86 objęła zabytki ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz.1568 z późn. zm.). Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce.

Określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków (art.3, 6):

Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną artystyczną lub naukową.

- Zabytki nieruchome są to krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji.
- Zabytki ruchome są to dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne (militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order), wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- Zabytki archeologiczne są to pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury. Ustawowej ochronie podlegają również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art.7 ustawy o ochronie zabytków definiuje w zamkniętym katalogu następujące formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków;

Zgodnie z art. 9. ust.1 do rejestru zabytków (...) wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek

właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. (art. 9 ust.2)

Zgodnie z art. 10. ust. 1 do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę (art. 10 ust.2).

Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. (Dz. U. Nr 113, poz. 661)

2. uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego;
3. utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się pod względem krajobrazowym terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia; innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych; w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn.zm.) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Oprócz pkt. 9, odnoszącego się bezpośrednio do ochrony i opieki nad zabytkami, wymienione powyżej sprawy, niosą ze sobą ogromne możliwości związane z szeroko pojętą ochroną zabytków, a także umożliwiają nawiązanie formalnej współpracy z organizacjami, mającymi zapisaną w swym statucie opiekę nad zabytkiem. Ponadto uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu innych obowiązujących ustawach.

III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2017-2020 koresponduje z założeniami dokumentów programowych województwa podkarpackiego oraz dokumentami krajowymi.

III.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - relacje GPOnZ z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym:

- Tezami do opracowania Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami
- Narodową Strategią Kultury na lata 2004-2020

III.1.1 Tezy do opracowania Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

- relacja Programu

Celem programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. Dokument ten określa kierunki działań i zadania, które winny być podjęte dla realizacji zamierzonego celu.

Do czasu zakończenia prac nad Programem opieki nad zabytkami gminy Horyniec-Zdrój na lata 2016-2019 nie ukończono prac nad programem krajowym, przyjęto jednakże poniżej przedstawione założenia, które będą wchodziły w jego zakres:

1. Sfera ochrony zabytków dotycząca postępowania konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w której wskazano siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- zasady primum non nocere,
- zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasady odwracalności metod i materiałów,
- zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

2. Uwarunkowania dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami:

- określenie stanu zabytków ruchomych i nieruchomych, zabytków archeologicznych i techniki, a także ocena i stan krajowych zasobów pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa
- ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, stanu uregulowań prawnych, organizacyjnych i finansowych
-

3. Działania o charakterze systemowym:

- powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, polityką przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa
- przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz wprowadzenie jej do polityk sektorowych

4. System finansowania:

- stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej

5. Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania. Ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych

6. Kształcenie i edukacja, kształcenie specjalistyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników

7. Współpraca międzynarodowa

III. 1.2 Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2020

Przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004r. jest dokumentem, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury.

Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,

- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Instrumentami wdrażania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury są narodowe programy kultury. Jednym z kilku programów poświęconym działaniom podejmowanym w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Główną przesłanką do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie zasobów dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Celem strategicznym programu jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
- wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
- podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków rozwoju i ochrony dziedzictwa kulturowego,
- zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

III.2 Relacje GPOnZ z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu:

- Strategią Rozwoju Województwa Podkarpackiego,
- Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego
- Strategią Rozwoju Turystyki w Województwie Podkarpackim na lata 2013-2020
- Programem Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017

III.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego

W Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego za główną misję uznano podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców województwa oparte na zintegrowanym rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Jednym z celów warunkowych tych działań jest zawarta w strategii ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury. Wśród priorytetów tych działań wyróżniono ochronę i udostępnienie dziedzictwa kulturowego jako istotny element wpływający na pozytywny wizerunek regionu oraz podstawę jego oferty turystycznej. Wskazuje jednocześnie, że udostępnienie obiektów zabytkowych oraz ich promocja przyczyni się zarówno do stworzenia nowych miejsc pracy jak również pozwoli na pozyskanie dodatkowych środków na ich

renowację. Podkreślono również konieczność kultywowania tradycji i zasobów kultury niematerialnej połączonej z tworzeniem regionalnych i lokalnych produktów turystycznych.

III.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego przyjęty Uchwałą Nr XL.VIII.522/02 z dnia 30 sierpnia 2002 r. wskazuje na własną, ukształtowaną na przestrzeni dziejów specyfikę kulturową regionu podkarpackiego o istotnym potencjale turystycznym, jednakże nie jest on w pełni wykreowany i wykorzystywany. Głównym celem polityki przestrzennej w zakresie zagospodarowania zasobów dziedzictwa kulturowego powinna być skuteczniejsza ochrona i rewaloryzacja tych zasobów oraz racjonalne ich udostępnienie z myślą o poszerzaniu wiedzy, zwłaszcza młodego pokolenia, świadomości historycznej obywateli, a także wykorzystaniu jako czynnika rozwoju gospodarczego i promocji. Istotnym zadaniem będzie także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej i subregionalnej.

Biorąc pod uwagę powyższe cele i uwarunkowania samorząd województwa ustalił listę zadań priorytetowych:

- Tworzenie warunków do ochrony krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed zniszczeniem i dewaloryzacją - przestrzenne oddalanie lub likwidacja źródeł dewaloryzacji
- Objęcie ochroną prawną obszarów o najcenniejszych walorach dziedzictwa kulturowego
- Tworzenie warunków do udostępnienia dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne i promocyjno-kulturotwórcze
- Wkomponowanie walorów dziedzictwa kulturowego we współczesne struktury funkcjonalno-przestrzenne i środowiskowe
- Utrzymanie i restytucja specyfiki kulturowej województwa, głównego elementu tożsamości regionalnej i wyróżnika regionu w procesie integracji z UE

Gmina Horyniec-Zdrój posiada wysokie walory przyrodniczo krajobrazowe i uzdrowiskowe które predysponują gminę do aktywizacji funkcji turystycznej i leczniczej. Jednocześnie na terenie gminy ma miejsce wysoka koncentracja zagrożeń rozwoju, związanych głównie z ekspansją mieszkalnictwa. Konieczne jest więc zahamowanie i likwidacja niekorzystnych trendów prowadzących do zagrożeń ładu przestrzennego i degradacji środowiska przyrodniczego, które powinno być realizowane drogą rozwoju zrównoważonego, prowadzącą do osiągnięcia symbiozy środowiska zurbanizowanego z przyrodą. Winny być jednocześnie respektowane ograniczenia związane z położeniem części gminy w Południowo- Rostoczańskim Parku Krajobrazowym i jego otulinie oraz w obszarze chronionego krajobrazu.

III.2.3 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Podkarpackim na lata 2013-2020

Analiza walorów turystycznych regionu zwraca szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Zabytkowym obiektom istniejącym na terenie województwa podkarpackiego, również tym zgromadzonym w muzeach, przypisuje rolę wspomagającą walory naturalne dla wzrostu atrakcyjności turystycznej. Turystyka jest ważnym instrumentem polityki regionalnej, pozwalającym na wyrównywanie różnic społeczno-ekonomicznych. Wykorzystanie walorów historycznych do rozwoju turystyki poprzez turystyczne udostępnienie zabytków i ich promocję, pozwoli na pozyskanie dodatkowych środków na ich renowację i pozytywnie wpłynie na kształtowanie poczucia tożsamości narodowej.

Województwo podkarpackie jest regionem o wielowiekowej historii, bogatym w świadectwa działalności człowieka sprzed tysięcy lat. Wielość i różnorodność obiektów zabytkowych powodują, iż każdy odwiedzający znajdzie coś dla siebie. Wiele obiektów to zabytki unikalne na skalę Polski i/lub Europy. Istotne dla rozwoju turystyki są nie tylko obszary charakteryzujące się dużym nasyceniem zabytkami, ale również miejscowości, w których istnieją wybitne pojedyncze obiekty, założenia zabytkowe lub zachowane układy urbanistyczne. Zgodnie z koncepcją rozwoju turystyki w regionie - Misją województwa podkarpackiego jest tworzenie i wdrażanie wysokiej jakości, unikalnych produktów turystycznych, odpowiadających na wiązkę potrzeb turystów, tworzenie atmosfery przyjaznej turystom i warunków przyjaznych inwestorom, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Idei stworzenia zintegrowanej oferty turystycznej regionu przy wykorzystaniu jego potencjału służyć mają cele operacyjne, wśród których wymienia się kreację i rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych.

III.2.4 Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2017-2020

W pracach przygotowawczych do Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2017-2020 wzięto pod uwagę Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017

Program opieki nad zabytkami w województwie podkarpackim na lata 20017-2020 określa następujące cele strategiczne:

I. Wieś - właściwe ukierunkowanie prac planistycznych i ich realizacji dążących do zachowania starych układów ruralistycznych oraz walorów tradycyjnych wsi jako wyróżniki tożsamości regionu.

II. Krajobraz kulturowy w powiązaniu z układami urbanistycznymi- na terenach posiadających szczególne wartości przyrodniczo-kulturowy (np. Radruż, Nowiny, Horyniec, Werchrata) jednostki osiedleńcze powinny otrzymać atrakcyjną szatę architektoniczną, a jej inspiracją powinny być wartości kulturowe.

III. Dziedzictwo żywe - dokumentowanie, popularyzacja, promocja i edukacja związana z dziedzictwem kulturowym. Utrzymanie walorów krajobrazu kulturowego będące podstawą lokalnej tożsamości opierać się musi na wzroście świadomości co do jej charakteru i wartości aby proces ochrony nie był wymuszony nakazami administracyjnymi, a stało się procesem

naturalnym i przez to było wielokrotnie bardziej skuteczne.

IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

IV.1 Relacje GPOnZ z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy:

IV.1.1 Strategia rozwoju gminy Horyniec-Zdrój w latach 2008-2020

Celem głównym zagospodarowania przestrzennego gminy Horyniec-Zdrój jest osiągnięcie trwale zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego zmierzającego do utrzymania równowagi między koniecznością zachowania cennych walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych a potrzebą wskazania atrakcyjnej oferty terenów pod różne formy zabudowy. A jeden z celów strategicznych obejmuje: Ochronę i udostępnienie walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych poprzez cel operacyjny: Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla integracji społeczności lokalnej oraz kształtowaniu atrakcyjnego wizerunku gminy. Na zasoby dziedzictwa kulturowego gminy Horyniec-Zdrój składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową: zabytki ruchome, stanowiska archeologiczne na terenie Gminy, strefy ochrony konserwatorskiej, a także dobra kultury współczesnej: przydrożne krzyże i figurki, pomniki, mogiły poza cmentarzami.

IV.1.2 Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Horyniec-Zdrój.

Ze względu na dezaktualizację przepisów prawnych określających zawartość Studium oraz konieczność uzupełnienia i poszerzenia zawartej w tym dokumencie problematyki o zagadnienia związane z członkostwem Polski w UE oraz ustalenia nowych programów gminnych i wojewódzkich (posiadających w odniesieniu do studium charakter nadrzędny) zaszła potrzeba zmiany lub uaktualnienia całości treści „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Horyniec-Zdrój”.

Zmiana studium uwzględnia problematykę środowiska kulturowego, w tym:

- stref ochrony konserwatorskiej,
- obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
- pomników przyrody i obszaru chronionego krajobrazu.

W wyszczególnionych rozdziałach zawarte zostały elementy stanu zachowania poszczególnych obiektów wraz z wykazem działań, które są postulowane dla zachowania walorów kulturowych gminy. Wymieniono obiekty, które kwalifikują się do wpisu w rejestrze zabytków oraz obszary, którym gmina może nadać status prawem chronionego krajobrazu, użytku ekologicznego lub też stanowiska dokumentacyjnego. Przede wszystkim wyznaczono miejsca i zakres współdziałania w zakresie ochrony środowiska kulturowego z wojewódzkim konserwatorem zabytków, nadzoru archeologicznego z wojewodą.

IV.1.3 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Horyniec-Zdrój. Gmina Horyniec-Zdrój nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego

Podstawowym celem Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Horyniec-Zdrój jest m.in. wydobyć z istniejącej struktury funkcjonalno-przestrzennej obszarów zachowawczych elementów Dziedzictwa Kulturowego i sformułowanie wniosków konserwatorskich dla fazy Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Horyniec-Zdrój. Zasoby i stan zachowania Dziedzictwa Kulturowego są skromne

Najważniejsze przyczyny takiego stanu to głównie :

- działalność UPA w latach 1944-47, która w konsekwencji przyniosła trwałe wymazanie z terenu Gminy Horyniec-Zdrój ok.10 wsi i 20 przysiółków i zniszczenia w większości istniejących wsi.

- dominujący udział zabudowy drewnianej w ogólnej strukturze wsi/ 95 %/

Całkowitemu zniszczeniu uległy 4 cerkwie . Dziewięcierz, Krzywe, Podemszczyzna, Monasterz a większość pozostałych obiektów zostało ograbionych i zdewastowanych

Aktualnie na terenie gminy znajdują się następujące obiekty sakralne:

- 4 drewniane cerkwie-Nowe Brusno,Prusie, 2 szt.w Radrużu

- 1 murowana cerkiew -Horyniec

- 2 zachowane cerkwiska - Podemszczyzna, Dziewięcierz

- 3 murowane kościoły/Nowe Brusno, Horyniec,Werchrata/

- relikty monastynu w Werchracie

- kaplica „Na wodzie” w Nowinach

- kaplica w Dziewięcierzu-Moczarach

- kaplica w Dziewięcierzu-Sołotwinie

- kościół w Wólce Horynieckiej

Analiza treści zapisów i rysunku Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Horyniec-Zdrój wykazuje zgodność z kierunkami zapisanymi w dokumentach wymienionych wcześniej. Ponadto w procesie planistycznym uzyskano uzgodnienie projektów od wojewódzkiego konserwatora zabytków, co świadczy o tym, że gmina zamierza kontynuować swoje działania w płaszczyźnie ochrony środowiska kulturowego, w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

IV.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

Pierwsza wzmianka historyczna o istniejącej od dawna wsi Horyniec pochodzi z 1444r.-Władysław, książę mazowiecki i bełski darował wówczas osadę szlachcicowi Piotrowi Pieczykurowi z Wilcz . Wieś powstała prawdopodobnie jeszcze w okresie przynależności tych ziem do Rusi , co może potwierdzić jej nazwę od ukraińskiego słowa „Hora”-góra. Okres pomiędzy 1444 r i niemal przez cały XVI wiek nie jest wzmiankowany w dokumentach. Dopiero w 1592 r. jako właściciele wsi pojawiają się Lutosławscy, a po nich w 1637 r. bracia Jan, Piotr i Tomasz Gorelowsky i w 1662 r. Piotr Felicjan Telefus .

Podobnie w XVII wieku był przejściowo w posiadaniu Jana Sobieskiego mającego swój majątek

w pobliskim Niemirowie. Wg. Tradycji Sobieski miał tu wznieść zameczek myśliwski ,bawić na polowaniach i korzystać z kąpieli w miejscowych wodach mineralnych i borowinie. Jedynie z listów Sobieskiego wynika, że bywał w tej okolicy na polowaniach. Wiadomo także że bawiła tu przejazdem żona Jana Sobieskiego , późniejsza królowa Marysieńka.

W 1672 r. Sobieski rozgromił pod Horyńcem czambuł tatarski. Telefusowie wybudowali w Horyńcu murowany dwór i drewnianą cerkiew – których istnienie potwierdza wzmianka z 1672 r. W 1703 r. rozpoczęli budowę kościoła OO Franciszkanów..Ok.1717 r. Horyniec pozostający w rękach spadkobierców P.F. Telefusów zakupił Mikołaj Stadnicki ze Żmigrodu, starosta bełski. W posiadaniu Stadnickich Horyniec pozostawał do końca XVIII w. Zofia Stadnicka – wdowa po Janie Stadnickim wyszła ponownie za mąż za Aleksandra księcia Ponińskiego z Wielkopolski- syna podskarbiego wielkiego koronnego wsławionego niechlubną działalnością w okresie rozbiorów./marszałek sejmu podpisał I rozbiór Polski-, gorliwy uczestnik konfederacji targowickiej/ Ostatnim męskim potomkiem horynieckiej linii Ponińskich był Kalikst Poniński /zm.1922 r./ Po jego śmierci majątek Ponińskich przeszedł w ręce Stanisława Karłowskiego/senatora RP – zm.1939r./ożenionego z Różą księżną Ponińską. Ponińscy dbali o rozwój Horyńca. W miejscu dawnego dworu Telefusów wzniesli okazałą rezydencję, wybudowali teatr dworski i wzniesli nową cerkiew/obecnie – kościół zdrojowy/ oraz zakład kąpielowy/łazienki/ wykorzystując lokalne źródła wód siarczkowych oraz borowiny. Początkowo skromny zakład przyrodoleczniczy zaczął się rozwijać na co niemały wpływ miało wybudowanie w 1884 r. linii kolejowej Jarosław-Sokal. W 1926r. ks. Karłowski przekazał księgozbiór Ponińskich dla Biblioteki Narodowej w Warszawie/spalony w czasie Powstania Warszawskiego/W latach 1918/19 w rejonie Horyńca miały miejsce walki polsko-ukraińskie. W 1937 r. mieszkało w Horyńcu ogółem 2.781 osób, w tym 1873 Polaków , 676 Ukraińców i 232 Żydów.

We wrześniu 1939 r. przez okolice Horyńca przebiegały się w kierunku wschodnim cofające się oddziały armii polskiej/m.in/ resztki Nowogrodzkiej Brygady Kawalerii gen. Andersa Pod koniec września 1939 na mocy paktu Ribbentrop-Mołotow wojska hitlerowskie wycofały się a ich miejsce zajęli okupanci sowieccy. Po ustaleniu linii demarkacyjnej z Niemcami, Armia Czerwona przystąpiła w latach 1940/41 do budowy pasa umocnień tzw. linii Mołotowa wchodzącej w skład Raworuskiego Rejonu Umocnionego .

W granicach Gminy Horyniec-Zdrój zachowały się zgrupowania betonowych schronów/bunkrów/ w rejonie :

- wzniesienie Hrebcianka k. Polanki Hor. i Starego Brusna
- Nowego Brusna i Podemszczyny
- Dziewięcierza i Sopotu

W sumie na terenie gminy zachowanych jest 23 szt. betonowych bunkrów-schronów bojowych. W/w schrony są 2-3 kondygnacyjne, były wyposażone w 1-2 działa. Jeden z bunkrów /Hrebcianka/ do1997 r. posiadał w dobrym stanie działko /radzieckie/ aktualnie znajdujące się w Muzeum Wojska Polskiego. Bunkry stanowią przykład ówczesnej fortyfikacyjnej sztuki obronnej z I połowy XX wieku.

Pod koniec okupacji hitlerowskiej Horyniec znalazł się w bezpośredniej strefie działań UPA, szerzącej terror wśród polskiej ludności etnicznego pogranicza. Rozgorzała wojna polsko-ukraińska spowodowała ogromne zniszczenia materialne jak i wśród ludności cywilnej. Nacjonaliści ukraińscy spod znaku ”Tryzuba” dokonali pogromów wsi Rudka ,Nowiny

Horyniecki, Radruż i innych ,nie oszczędzając starców, kobiet i dzieci. W 1946 r. rozpoczęto operację „WISŁA” mającą na celu wysiedlenie ludności pochodzenia ukraińskiego na tereny ZSRR oraz ziemie zachodnich i północnych .Okoliczne wsie zostały niemal całkowicie wyludnione. Celem ponownego zasiedlenia opuszczonych wsi władze PRL podjęły akcję osiedlenczą, osadzając na w/w terenach przybyszów z przeludnionych terenów województwa rzeszowskiego oraz repatriantów zza wschodniej granicy . Nowa granica ze Związkiem Radzieckim zburzyła dawne podziały administracyjne. Do powiatu lubaczowskiego włączono skrawki powiatów które znalazły się poza granicą. W najbliższej okolicy były to wsie: Dziewięcierz, Prusie, Werchrata, Radruż, które włączono do gminy Horyniec.

Od 1973 r. Horyniec został siedzibą gminy w skład której weszły następujące sołectwa: Wólka Horyniecka, Radruż, Dziewięcierz, Prusie, Nowiny Horynieckie, Werchrata, Nowe Brusno, Polanka, Podemszczyzna, Krzywe, Horyniec, od 2015r.-Puchacze. Od dnia 06.02.1998 r. Horyniec stał się oficjalnie miejscowością uzdrowiskową w związku z czym zmieniono nazwę miejscowości Horyniec na Horyniec-Zdrój

IV.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony- Zespół cerkiewno- cmentarny w Radrużu został wpisany na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO dnia 21.06.2013 r.

IV.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Ustawową formy ochrony zabytków w odniesieniu do zasobów występujących na obszarze Gminy Horyniec-Zdrój jest rejestr Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu Wykaz obiektów zabytkowych, objętych ścisłą ochroną konserwatorską, znajduje się w Załączniku nr 1, poniżej krótka charakterystyka obiektów horynieckich: Stadnickim i Ponińskim. Obecną formę pałac

1. Zespół pałacowy – Pałac- Oficyna-Park - Nr rej. A 451 z 11.07.1991

Pałac Ponińskich z charakterystyczną kamienną fasadą jest najokazalszym zabytkiem Horyńca-Zdroju. W XVII w. na tym miejscu stał dwór Telefusów, ówczesnych właścicieli Horyńca. Potem służył kolejnym właścicielom dóbr otrzymał podczas gruntownej przebudowy przeprowadzonej w latach 1905-1912 przez Aleksandra Ponińskiego ,w/g projektu krakowskiego architekta Teodora Talowskiego. Po pożarze w 1946r.pałac odbudowano .Zmieniono przy tym nieco formę zewnętrzną ,gruntownie przebudowując wnętrza. O dawnych właścicielach przypomina umieszczony na wejściu herb Ponińskich-Łodzia, oraz marmurowy portal wewnętrzny pamiętający jeszcze czasy Telefusów. Pałac otacza geometryczny, XVIII- wieczny park z dwoma niewielkimi stawami. Nieopodal pałacu jest kilka XIX-wiecznych budynków gospodarczych dawnego folwarku. Aktualnie w pałacu znajduje się Sanatorium „Bajka”

2. Budynek teatru – Teatr dworski - Nr rej. A-198 z 29.05.1968

Teatr dworski zbudował w latach 1843-1846 Leander Piotr Poniński ,na życzenie syna Nikodema – Miłośnika teatru. W okresie świetności grywały w nim zespoły z Wiednia i Lwowa Budynek był dwukrotnie niszczone, podczas I wojny światowej i w 1946 r. przez U P A .Odbudowę zakończono dopiero w 1973 r. O dawnej świetności gmachu przypomina

klasycystyczna fasada z czterema jońskimi pilastrami i herbem Ponińskich- Łódzia w szczycie na którym widoczne są ślady wojennych zniszczeń. Obecnie w teatrze mieści się Gminny Ośrodek Kultury /organizator słynnych Biesiad Teatralnych – Przeglądów Teatrów Małych Form/ oraz kino Rostocze i punkt informacji turystycznej.

3. Cmentarz wojenny w Horyńcu-Zdroju - Nr rej. A-376

4. Cmentarz parafialny w Horyńcu-Zdroju - Nr rej A-139 z 03.11.1986

Na położonym przy ul. Wojska Polskiego cmentarzy znajduje się wiele nagrobków z XIX wieku. Nad nekropolią dominuje kaplica –Mauzoleum Ponińskich- powstała na początku XX wieku Wg. projektu Teodora Talowskiego. Natomiast na skraju cmentarza ,przy szosie, w kwaterze wojennej stoi pomnik dłuta Grzegorza Kuźniewicza z 1928 r. poświęcony pamięci żołnierzy poległych podczas walk polsko-ukraińskich w latach 1918-1919 .Obelisk obok pomnika upamiętnia żołnierzy 9 Pułku 3 Dywizji Piechoty poległych w 1946 r. w walkach z UPA .Na teren cmentarza prowadzi 2 zabytkowe bramy wejściowe wpisane do rejestru zabytków pod poz.A-1382

5. Zespół klasztorny OO Franciszkanów - Nr rej. A-5/28 z 31.10.1949

Budowę kościoła w Horyńcu rozpoczął w 1703 r. Piotr Felicjan Telefus, a po kilkuletniej przerwie, w 1758 r. dokończy Mikołaj Stadnicki . W rok później wybudowano przylegający do kościoła klasztor Franciszkanów

Barokowy kościół jest jednonawowy ,z nieco węższym prezbiterium i sklepieniem kolebkowym z lunetami. We wnękach przy wejściu umieszczono współczesne rzeźby przedstawiające św. Brata Alberta i Siostrę Bernardynę (Maria Jabłońska) a w przedsionku tablicę upamiętniającą ich spotkanie (13 czerwca 1868)

Wewnątrz warto zwrócić uwagę na stojącą na ołtarzu głównym rokokową ,pokrytą złotem rzeźbę patronki świątyni-Matki Bożej Niepokalanego Poczęcia W ołtarzach bocznych XVIII-wieczne obrazy przedstawiające św. Franciszka z Asyżu po lewej i św. Antoniego Padewskiego.

Łuk tęczowy oddzielający nawę od prezbiterium oddzielają oryginalne freski, powstałe w czasie budowy kościoła, natomiast polichromia w nawie z końca XIX wieku Są dziełem Jana Talabińskiego. Na chórze umieszczono Szreniawę – herb fundatorów Kościoła ,Stadnickich. 2,5 –metrowej grubości ściany kościoła i klasztoru ,otaczający je mur i fosa , w przeszłości wypełniona wodą , świadczą o obronnym charakterze zespołu klasztornego.

6. Zespół cerkwi grek.-katolickiej/cerkiew, dzwonnica, dom diaka. ogrodzenie w Radrużu / - Nr rej. A-435 z 10.05.1960

Cerkiew należy do najcenniejszych zabytków architektury drewnianej w Polsce. Powstała w końcu XVI w. z fundacji Jana Płazy, starosty lubaczowskiego 1583 r. Ta modrzewiowa świątynia, konstrukcji zrębowej ma tradycyjny układ trójdzielny z prezbiterium , nawą i babińcem. Nawę pokrywa dach namiotowy, a babiniec i prezbiterium – dachy dwuspadowe . Dach i ściany cerkwi pokryte są gontem. Tym , co

wyróżnia radruską cerkiew są obszerne „soboty”, czyli otaczające podcienie

Obok cerkwi stoi dzwonnica konstrukcji słupowej, z wydatnymi izbicami nadającymi jej charakter obronny. Natomiast całemu zespołowi cerkiewnemu taki charakter nadaje otaczający go mur nakryty gontem, z dwoma bramami i kostnicą, tzw. Domem Diaka od wschodu. W obrębie murów zachowało się kilka zabytkowych nagrobków, wśród nich, od strony wschodniej, oryginalna płyta grobowa Katarzyny Dubniewiczówny zmarłej w 1682 r. w wieku 20 lat, wójtowej radruskiej.

Cerkiew była czynna jeszcze w pierwszych latach powojennych. Po opuszczeniu przez grekokatolików Radruża, wyposażenie cerkwi przeniesiono jako depozyt do muzeum w Łańcucie. Wewnątrz pozostało kilka elementów dawnego wyposażenia i datowane na rok 1648 poliochromie. W 2012 r. do cerkwi powrócił odrestaurowany ikonostas. Muzeum Kresów w Lubaczowie przyjęło cerkiew wraz z otoczeniem jako swoją filię. W pobliżu Cerkwi znajdują się 2 stare cmentarze. Zespół cerkiewno-cmentarny w Radrużu został w 2013 r. wpisany na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO.

7. Radruż – 2 cmentarze greko-katolickie - Nr rej. A-435 z 15.12.1986

Cmentarze o pow. 0,55 ha i 0,16 ha usytuowane są obok cerkwi po obu stronach drogi wraz z fragmentem murowanego ogrodzenia o nieczytelnych układach, zawierających nagrobki w formie krzyży oraz rzeźbę nagrobną i bogaty drzewostan. Są cennym zbiorowiskiem bruśnieńskich wyrobów kamieniarskich. Pochodzą z warsztatu słynącego z tradycyjnie wysokiej jakości wyrobów, często o charakterze ludowym lecz nie pozbawionym autentyzmu i dobrego smaku.

Otoczenie zespołu cerkiewno-cmentarnego w Radrużu zostało wpisane do ewidencji zabytków pod Nr rej. A-912 dnia 08.10.2013

8. Cmentarz gr.-katol. w Podemsczyźnie - Nr rej. A-394 z 29.XII.1990

Cmentarz usytuowany na północ od wsi przy drodze do Nowego Brusna, niedaleko lasu. Założony na planie wydłużonego prostokąta o pow. ok. 0,45 ha na lekkim wzniesieniu. Brak kwater. Układ nagrobków – rzędowy. skierowane są na północ. Teren porośnięty drzewami i krzewami. Cmentarz założony został w 2 połowie XIX w. Prawdopodobnie po zlikwidowaniu cmentarza starego usytuowanego ok. 1,5 km od w/w. Zachowało się ok. 200 nagrobków, datowanych na koniec XIX i początek XX w. pochodzących z tzw. kamieniarki bruśnieńskiej o różnych formach, z których najstarszymi są proste, kamienne krzyże pokryte inskrypcjami. Licznie występują tu krzyże na cokołach oraz nagrobki figuralne. Cmentarz od płn. i wsch. graniczy z lasem od zach. z drogą Podemsczyzna-Rudka a od południa z bagnami..

9. Cmentarz grek-katol. w Prusiu - Nr rej. A-391 z 29.10.1990

Cmentarz greko-katol. w Prusiu znajduje się w środku wsi naprzeciw drewnianej cerkwi. Założony na planie prostokąta z aleją pośrodku, ogrodzony płotem. Teren cmentarza trawiasty bez starodrzewia. Utworzony w I połowie XIX w. Zachowało się w nim ok. 40 nagrobków reprezentujących głównie „kamieniarkę bruśnieńską” Przeważają nagrobki w formie

kamiennych krzyży, z wyrytymi inskrypcjami oraz tzw. "figury" tj. krzyże ozdobione rzeźbami figuralnymi z początku XX w.

10. Cmentarz grek.-katol. w Dziewięcierzu - Nr rej. A-372 z 12.09.1990

Cmentarz usytuowany przy drodze między przysiółkami Dziewięcierz-Dolina i Dziewięcierz-Moczary. Założony na planie prostokąta. Ogródzony płotem betonowym. Na rozległym dziewięcierskim cmentarzu zachowało się wiele zabytkowych nagrobków, wśród których wyróżnia się okazały/ z czarnego marmuru/ pomnik Józefa Czechowicza zmarłego w 1875r. proboszcza miejscowej parafii grek-katolickiej. Od południa do cmentarza przylegają pozostałości dawnej cerkwi. Powstała ona w 1838 r. a w 1951 roku została rozebrana. Do dziś pozostały jedynie 4 fundamenty, piwnica pod prezbiterium, krzyż misyjny i kamienny mur otaczający niegdyś cerkiew z dwoma bramami. Ciekawostką jest liczący kilka grobów z lat 1946-47 mały cmentarzyk. Powstał on w czasie gdy przez kilka powojennych lat oba cmentarze dzieliła granica państwowa z byłym ZSSR.

11. Cmentarz w Starym Bruśnie - Nr rej. A-167 z 15.12. 1986

Wieś Stare Brusno, niegdyś ważny ośrodek kamieniarski, nie istnieje, zarosło lasem. Podzieliła los wielu wsi we wschodniej Polsce. Ślady wsi można znaleźć w lesie po prawej stronie drogi z Polanki Horynieckiej. Przy drodze kilka kamiennych krzyży, a na poboczach wielkie złomy skalne. Na wyniosłości, za kamiennymi słupami, po prawej stronie drogi duży kamienny krzyż tzw. pańszczyźniany, upamiętniający zniesienie pańszczyzny w 1848 r. Na południe od niego, kilkadziesiąt metrów dalej w lesie, stary grekokatolicki cmentarz. Zapomniana nekropolia z dziesiątkami kamiennych nagrobków z początków XIX wieku. Są tu prymitywne ciosane krzyże oraz bogato rzeźbione, artystyczne nagrobki, będące wspaniałym przykładem rozwoju wytwórczości bruśnieńskich kamieniarzy. Po przeciwnej stronie leśnej dróżki, ślady po cerkwi św. Paraskewii, murowanej zbudowanej w 1906 r. a rozebranej w 1956 r. Na cerkwisku 2 kamienne krzyże. Mniejszy postawiono z okazji 950- lecia chrztu Rusi, drugi to pamiątka po misjach. Poniżej cmentarza po przeciwnej stronie rzeczki zrujnowana kaplica św. Mikołaja a przy niej źródło.

12. Monasterz- Pozostałości zespołu klasztoru Bazylianów – Nr rej.A-615 z 02.08.1993

Wieś Monasterz /Monastyr/ powstała w bliżej nieokreślonym czasie nieopodal klasztoru i od niego przyjęła nazwę. Przed ostatnią wojną wieś miała ok.68 domów i stanowiła przysiółek Werchraty. Po akcji "Wisła" wieś została wysiedlona i spalona. Zarosła lasem. Ślad po nieistniejącej wsi znaczyła tylko ocalała XIX wieczna kapliczka. Na skraju nieistniejącej wsi wybija się odosobniony ostańcowy pagór, o wysokości 381 m. z ruinami klasztoru /monastyru/ Bazylianów. Monastyr został założony prawdopodobnie w XII w. przez św.Piotra Reteńskiego, świętobliwego mnicha i metropolitę kijowskiego. Źródła historyczne podają, że klasztor założył O..Jow Jamnicki, jeromonach monastyru jamnickiego. Jego to Dymitr Książę Jerzy Wiśniowiecki, wojewoda bełski i hetman polny koronny, mianował w 1678. ihumenem //przeorem/ nowego monastyru.Początkowo był to

klasztor prawosławny a później grekokatolicki. Powstał na gruntach ofiarowanych przez mieszkańców Werchraty i Monasterza. Istniał do 1806 r. kiedy to z nakazu władz austrijskich został zlikwidowany. Zabudowania klasztorne popadły w ruinę i niszczały. Pozostała drewniana cerkiew z 1680 r. bardzo piękna i stała do lat powojennych. Po wysiedleniu mieszkańców i ona uległa zniszczeniu i około 1951 r. została zburzona bądź spalona. W cerkwi znajdowała się ikona Matki Bożej zwanej Werchracką. W 1810 roku została zabrana przez mnichów do klasztoru w Krechowie. Wzgórze klasztorne otacza kamienny mur. Wewnątrz murów znajdują się pozostałości głębokich sklepionych piwnic z resztkami kamiennych portali, drążona w skale studnia i mały cmentarzyk i I wojny światowej i pomnik kilkudziesięciu członków band spod znaku U P A poległych w walce z NKWD, UB. Nieopodal wzgórza znajduje się kapliczka, upamiętniająca istnienie tu w latach 1891-1905 pustelni św. Brata Alberta Chmielowskiego

13. Prusie- Cerkiew wraz z dzwonnica Nr rej. A-233 z 21.10.1990

Wieś Prusie położona jest w dolinie rzeczki Raty u podnóża wzniesienia Dąbrowa (300 m n.p.m.) Początek istnienia wsi datuje się na XV w. /wg. J.Długosza/ Na skraju wsi znajduje się zabytkowy zespół cerkiewny. Drewniana cerkiew pw. Narodzenia NMP użytkowana jest przez kościół obrządku ukraińsko-bizantyjskiego i kościół obrządku łacińskiego. Świątynia konstrukcji zrębowej posiada tradycyjny układ trójdzielny. Nawa nakryta jest ośmioboczną kopułą zwieńczoną latarnią, nad babińcem i prezbiterium znajdują się dachy namiotowe. Przy cerkwi znajduje się ciekawa dzwonnica wykonana z drewna z końca XIX wieku. W pobliżu po przeciwnej stronie rzeczki Raty znajduje się kapliczka w miejscu pustelni sióstr Albertynek, założonej przez św. Brata Alberta w 1897 r.

14. Nowiny Horynieckie - Kaplica mszalna Nr rej. A-40 z 21.09.2001

Wieś Nowiny Horynieckie, pierwotnie nazywana Nowe Wzgórze sięga początkami XV w. W 1484 r. osiadła tu grupa drwali, węglarzy i smolarzy, którzy w głębi puszczy założyli osadę leśną. Osada ta istniała ok. 100 lat, potem na wyrębie powstała wieś rolnicza, która z czasem otrzymała nową nazwę. W 1880 r. wieś była zamieszkała przez 402 osoby stanowiącej w zdecydowanej większości ludność polską. Pośród lasu, w naturalnej niecce wybija kilka silnych źródeł, tworzących typowe dla Rostotcza wywierzyśka. Nad jednym ze źródeł stoi drewniana kaplica Matki Bożej. Miejsce to otoczone jest szczególnym kultem, ponieważ dnia 12.06.1636 r. miała wg podania objawić się tu Matka Boska. W miejscu objawienia wytrysnęło potem źródło. Dla upamiętnienia tego zdarzenia wybudowano kapliczkę. Obok źródła postawiono słup dębowy na którym umieszczono figurkę Matki Bożej. Woda ze źródła miała ponoć moc uzdrawiającą, szczególnie leczeniu chorób oczu. Tyle legenda. Figura na słupie istniała jeszcze w 2 połowie XIX w.

W 1868 r. wybudowano kamienną kapliczkę, do której przeniesiono figurę. W 1896 r. postawiono nad źródłem, dużą drewnianą kaplicę, zachowaną do dziś. Wewnątrz kaplicy znajduje się omurowane źródło. Na wykonanym w 1932 r. ołtarzu znajduje się figura Matki Bożej wykonana z drewna przez nieznanego artystę. Kaplicą opiekują się OO Franciszkanie z Horyńca-Zdroju.

15. Dawna kaplica dworska w Horyńcu-Zdroju Nr rej. A-32 z 20.06.2001

Obecnie Kościół Zdrojowy pw. Jakuba Strzemię .Świątynia składa się z dwu czasowo i stylowo różniących się elementów. Węższa część ,południowa, ozdobiona portykiem o wyrażanych cechach klasycystycznych to dawna cerkiew grekokatolicka zbudowana w 1818 r. przez ówczesnych fundatorów Stadnickich herbu Szreniawa. W 1947 r. cerkiew została przyjęta przez kościół rzymskokatolicki. W 1984 r do starej świątyni dobudowano od strony prezbiterium /północnej/ nową część. Całość prezentuje się okazale.Klasycystyczna kaplica, z tympanonem i czterokolumnowym portykiem stanowi front obecnego kościoła . Nad wejściem do kościoła znajduje się Szreniawa ,herb Stadnickich.

Na cmentarz przykościelny -pierwotnie grzebalny-prowadzi trójłukowa dzwonnica bramna z 1818 r.

16. Cerkiew greko-katolicka w Nowym Bruśnie - Nr rej.A-223 z 12.06.1987

Wieś Nowe Brusno powstała prawdopodobnie w XVII w.na terenach istniejącej wcześniej miejscowości Brusno. Prawdopodobnie była to osada zwana Wolą Bruśnieńską. Nazwę tę można odnaleźć w archiwach z roku 1630 .Wywodzi się ona od ”brusów” tj. dużych płyt kamiennych służących jako surowiec do wyrobu krzyży, macew ,kamieni młyńskich itp. przez bruśnieńskich kamieniarzy.Po wschodniej stronie wsi, w cieniu okazałych lip stoi interesująca drewniana cerkiew pw. św. Paraskewii pochodząca z 1713 r. Wielokrotnie była przebudowywana rozbudowana w 1906 r. Przypuszcza się ,że cerkiew jest znaczenia starsza , być może zbudowana już w 1667 r. Trójdzielna świątynia konstrukcji zrębowej nakryta jest trzema okazałymi kopułami. Nie użytkowana od czasów akcji ”Wisła” została mocno zniszczona i właściwie jest w stanie ruiny. Podjęty przed kilku laty remont świątyni prowadzony jest bardzo opieszale. Niegdyś przy cerkwi stała oddzielnie drewniana dzwonnica-została rozebrana w latach pięćdziesiątych. Za cerkwią stary, zaniedbany cmentarz greko-katolicki z wieloma kamiennymi nagrobkami.

17. Cmentarz rzym.-katolicki i grek-katolicki – Werchrata - Nr rej A-371 z 10.09.1990

Cmentarz grzebalny-czynny. Znajdują się tu mogiły żołnierzy poległych w 1939r. oraz groby mieszkańców poległych z rąk UPA. Wschodnia część cmentarza posiada liczne nagrobki zabytkowe pochodzące z tzw. kamieniarki bruśnieńskiej. Można zauważyć wyraźną granicę przebiegającą pomiędzy nagrobkami Ukraińców i Polaków. We wschodniej części znajdują się groby grekokatolików. W zachodniej – groby polskie. W środkowej części cmentarza znajduje się monumentalny pomnik postawiony ku czci członków UPA poległych w marcu 1945 r. w boju z Sowietami.

18. Cerkiew greko-katolicka .Obecnie kaplica rzym.-katolicka - Radruż - Nr rej. A-33 z 22.08.2001

Cerkiew pw. św. Mikołaja Cudotwórcy została wzniesiona w 1931 r. Obecnie użytkowana jest jako kościół rzymsko-katolicki /filialny/ pw. Matki Bożej Śnieżnej. Świątynia posiada układ trójdzielny z dużą ośmioboczną kopułą nad nawą. Ściany tej budowli pokryte są gontem , zaś dachy blachą .Na uwagę zasługuje położenie na wzniesieniu oraz szlachetne proporcje z dominującą ośmioboczną kopułą.

19. Cmentarz greko-katolicki w Nowym Bruśnie – Nr rej.A-392 z 15.11.1990

Za okazałą drewnianą cerkwią w Nowym Bruśnie znajduje się stary zaniedbany cmentarz grekokatolicki. Charakteryzują go pomniki wykonane przez artystów-kamieniarzy bruśnienskich. Są one zniszczone przez działanie czasu. Przed cmentarzem, na rozgałęzieniu polnych dróg znajduje się okazały kamienny krzyż. Cmentarz grekokatolicki wraz ze znajdującą się nieopodal cerkwią tworzą unikatowy zespół cerkiewno-cmentarny.

20. Dzwonnica cmentarna - Krzywe – Nr rej.A-134 z dn.07.11.2005 Czas powstania – I połowa XIX w. Położona na cmentarzu greko-katol. ok. 250 m na południe od Osiedla po byłym PGR Podemszczyzna.

21. Otoczenie zespołu cerkiewno-cmentarnego pw. Sw. Paraskewy w Radrużu - Nr rej. A-912 z dnia 08.10.2012 stanowi otulinę zespołu cmentarno-cerkiewnego i tworzy wokół niej naturalną strefę ochronną.

22. Pomnik Niepodległości w Nowym Bruśnie-usytuowany przy drodze Nowe Brusno-Cieszanów naprzeciwko kościoła parafialnego, wybudowany w 1928r. z okazji 10 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. nr. rej A-1224

23. Cerkwisko Dziewięcierz – Moczary, Nr.rej.A-1416. Czas powstania 1839

24. Dwie bramy cmentarne w Horyńcu – Zdroju - Nr rej.A-1382. Czas powstania 2 połowa XVII wieku.

25 Park Zdrojowy w Horyńcu-Zdroju - Nr rej.A-548 Rewitalizacja rok 2015

V. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. analiza szans i zagrożeń

Obiekty wpisane do ewidencji zabytków, podlegające prawnej ochronie dóbr kultury na podstawie przepisów szczególnych, na koszt inwestora inwentaryzacyjnej dokumentacji pomiarowo-fotograficznej,

- dopuszcza się lokalizację nowych budynków na tych samych działkach, na których znajdują się w/w obiekty i zespoły zabytkowe oraz działkach do nich przyległych, pod warunkiem zharmonizowania skali zabudowy historycznej i współczesnej oraz wkomponowania elementów współczesnych w sposób nie naruszający charakteru miejsca i gabarytów obiektów historycznych,
- projekty zmian związane z naruszeniem elementów konstrukcyjnych lub ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń oraz mocnych i słabych stron wynikająca z oceny stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony oraz realizowanej przez gminę Horyniec-Zdrój, polityki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego przedstawia się następująco:

Dobre strony:

- Duża liczba zabytkowych obiektów sakralnych oraz zabytkowego budownictwa drewnianego
- Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym oraz w programach prorozwojowych Gminy

- Wysoka aktywność mieszkańców w zakresie kultury
- Wysokie kompetencje władz i administracji samorządowej
- Walory krajobrazowe i przestrzenne Gminy
- Tradycje Gminy jako miejscowości uzdrowskiej, letniskowej i związanej z weekendowym ruchem turystycznym
- Potencjał turystyczno-rekreacyjny: ścieżki przyrodnicze, szlaki piesze i rowerowe, elementy infrastruktury turystycznej oraz baza usług turystycznych, agroturystyka

Słabe strony:

- Mała ilość obiektów wpisanych do rejestru wojewódzkiego konserwatora zabytków
- Zły stan zachowania najstarszych obiektów zabytkowych i związane z tym małe możliwości właścicieli z uzyskaniem środków finansowych na remont tych obiektów
- Brak inwestorów zewnętrznych zainteresowanych rewitalizacją istniejących obiektów zabytkowych
- Brak zintegrowanego systemu informacji o obiektach zabytkowych przeznaczonych do zagospodarowania
- Niedostateczna edukacja o wartościach dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców
- Niewystarczające dofinansowanie do projektów dotyczących remontów, konserwacji zabytków, w tym dla prywatnych właścicieli
- Brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych
- Zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz zanik stosowania tradycyjnych materiałów

Szanse:

- Współfinansowanie z budżetu Gminy prac przy obiektach sakralnych
- Rozwój współczesnej sztuki ludowej opartej na tradycji, podtrzymanie obrzędowości ludowej i ochrona ginących zawodów /kowalstwo, kamieniarstwo, rzeźbiarstwo itp.
- Korzystne tendencje i prognozy w zakresie rozwoju turystyki kulturowej
- Wykorzystanie znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu promocji gminy Horyniec-Zdrój
- Stworzenie warunków do wykorzystania zasobu dziedzictwa materialnego na potrzeby funkcji kulturalnych i edukacyjnych
- Rozszerzenie współpracy międzyregionalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie doświadczeń międzynarodowych
- Wysoka aktywność i doświadczenie władz i administracji samorządowej w pozyskiwaniu środków pozabudżetowych
- Wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie
- Stworzenie i promocja lokalnych wzorców architektonicznych nawiązujących do tradycji miejsca
- Pozytywna rola Kościoła w dziedzinie ochrony zabytków
- Aktywny udział stowarzyszeń i instytucji kultury w kultywowaniu i zachowaniu

Zagrożenia:

- Dewaloryzacja krajobrazu kulturowego, szczególnie tradycyjnego osadnictwa wiejskiego przez niekontrolowany proces wprowadzania nowej zabudowy lub wymianę starej na nową o obcych formach, odkształceniach
- Niewłaściwe regulacje prawne umożliwiające niekontrolowaną urbanizację na obszarach cennych krajobrazowo skutkującą zagrożeniem krajobrazu kulturowego
- Postępująca degradacja obiektów zabytkowych wskutek nadmiernej eksploatacji oraz niedostosowania sposobu użytkowania do charakteru zabytku
- Dewastacje, kradzieże, podpalenia obiektów zabytkowych
- Ekspansja inwestycyjna w historyczne układy urbanistyczne miasta i ruralistyczne wsi.
- Brak odpowiednich przepisów pobudzających sponsorowanie kultury i ochrony zabytków
- Traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu konfliktogennego i ograniczającego swobodę dysponowania własnością prywatną i publiczną
- Niewystarczająca współpraca państwa i samorządu terytorialnego na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego

VI. Założenia programowe : priorytety, kierunki działań i zadania

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunek działań: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

Zadania: Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy

Pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskaniu środków zewnętrznych na odnowę zabytków.

Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą

Kierunek działań: Dbanie o stan i porządek przy starych cmentarzach z obszaru gminy

Zadania: Inwentaryzacja zabytkowych nagrobków

Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy gminnych cmentarzach

Priorytet II. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Horyniec-Zdrój

Kierunek działań: Rozszerzenie zasobu- aktualizacja i uzupełnienie gminnej ewidencji

zabytków

Zadania: Dokonanie przeglądu zasobów wpisanych do gminnej ewidencji w sołectwach z udziałem sołtysów i radnych

Rozpoznanie i wprowadzenie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów

Określenie stanu technicznego obiektów wpisanych do gminnej ewidencji

Uzupełnienie kart adresowych zabytków w gminnej ewidencji o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną .

Wspólnie z Muzeum Kresów w Lubaczowie podjęto próbę uratowania drewnianej chaty krytej strzechą ,wraz ze stodołą z zamiarem przeniesienia jej na teren cerkwi w Nowym Bruśnie

Priorytet III. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunek działań: zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

Zadanie: Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych miejscowości w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Horyniec-Zdrój.

Priorytet IV. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy Horyniec-Zdrój

Kierunek działań: Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy

Zadanie: udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2017-2020 na stronie internetowej Urzędu Gminy Horyniec-Zdrój.

Udostępnienie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Gminy Horyniec-Zdrój

VII. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w gminie Horyniec-Zdrój.

Realizacja programu będzie się odbywać poprzez wskazanie zadania na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

VII.1 Instrumenty prawne

Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, Wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

VII.2 Instrumenty finansowe

W miarę możliwości budżetowych finansowanie prac konserwatorskich i remontowych, Aplikowanie o dofinansowanie z funduszy europejskich na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami.

VII.3 Instrumenty koordynacji

Realizacja Strategii Rozwoju Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2008-2020 w części dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego, współpraca z Kościołami w zakresie wykonywania prac remontowo-restauratorskich przy zabytkowych obiektach sakralnych.

VII.4 Instrumenty kontrolne

Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu technicznego zabytków.

VIII. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zobowiązuje wójta gminy sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawienia radzie gminy. Przyjmuje się poniższe wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu.

W ramach priorytetu I:

- Poziom wydatków budżetu gminy na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami
- Wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę
- Wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów
- Liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą
- Ilość zinwentaryzowanych zabytkowych nagrobków

W ramach priorytetu II:

- Ilość wniosków o wpis do rejestru zabytków
- Ilość wprowadzonych zmian do gminnej ewidencji zabytków
- Ilość uzupełnionych kart adresowych zabytków
- Ilość nowych obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków
- Ilość aktualizacji dokonanych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

i Zmianie Studium

- Ilość sołectw, w których dokonano inwentaryzacji obiektów małej infrastruktury sakralnej

W ramach priorytetu III:

- Ilość inwestycji na obszarach objętych ochroną zabytków W ramach priorytetu IV:
- Ilość opracowań umieszczonych na stronie internetowej Urzędu Gminy Horyniec-Zdrój

IX. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

- Przyjmuje się następujące źródła finansowania:
- Budżet gminy,
- Środki własne właścicieli obiektów zabytkowych,
- Środki zewnętrzne (środki unijne, dotacje, darowizny, zbiórki komitetów działających na rzecz ochrony zabytków, inicjatywy społeczne, cegiełki),
- Darowizny na rzecz Gminy,
- Inne środki przewidziane prawem.